

Az erdélyi fejedelemség társadalmi tényezői

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG létrejöttében elsősorban nem az erdélyi magyarság és nem is valamelyik másik erdélyi nemzet vagy társadalmi-hatalmi tényező politikai alkotását kell látnunk. Az erdélyi fejedelemség külső nyomásra, a Magyarországot feldaraboló török politikai akarat folytán és részben az ellene való védekezés megszervezéseként jött létre. A XVI—XVII. századbeli erdélyi állam megalkotásában a döntő szót Szolimán szultán mondta ki, aki 1541-ben a szászöldi Nagyselyken országgyűlésre gyűlt három erdélyi nemzetnek megüzenni a maga akaratát: „Hatalmasságom értesült a Majlád és Balassa Imre által támasztott zavarokról. Hatalmam teljéből adtam az országot János király fiának, s nem tűröm, hogy határozatom ellen történjék valami.” A Majlád István és Balassa Imre által okozott zavar arra irányuló törekvés volt, hogy az országrész a kettős királyság megszűntével, Szapolyai János halála után, a megmaradt egyedüli király hatalma alá térjen vissza. A lelkekben nem él egy külön erdélyi állam képe, nincs egy külön erdélyi állam megvalósítására törő politikai akarat. Csupán a hódító török politika érdeke volt, hogy ne engedje integrálódni egykori hatalmas ellenfelét, a Buda elfoglalásával három részre osztott Magyarországot. Erdély politikai különállásához, mint Szolimán találmányához, oly híven ragaszkodott a török külpolitika, hogy mikor Bethlen Gábor 1620-ban meghódítja az egész királyi országrészt s a kezében volt már a szent korona, a lehetőség a magyarság politikai egységének keletre való helyreállítására, a török külpolitika így fogalmazza meg e kérdésben való magatartását: „Bethlen Gábor, ha Isten adja, legyen magyarországi koronás király, bátor, de Erdélyt mi Magyarországhoz soha nem engedjük, hogy bírja; mert Erdély Szolimán találmánya és sajátja az hatalmas császárnak, mi olyan tökéletesen nem bízhatunk azután Magyarországhoz, mint Erdélyhez s nem hagyjuk mi másnak a miénket”. Az erdélyi politika irányítói Fráter Györgytől Báthory Zsigmondig, sőt Bocskay Istvánig minden alkalmat megragadnak, hogy Erdély politikai önállóságát feladják és visszatérítsék a keleti földet és népeit a magyar királyság egységébe. S hogy ez a törekvés nemcsak a vezetőkben élt, hanem az akkori erdélyi társadalom széles rétegeiben, azt híven mutatta Báthory Zsigmond 1595. évi török elleni hadjárata, melybe mind a három nemzet nagy lelkesedéssel, anyagi és katonai ereje megfeszítésével kapcsolódott be.

Hogy a külön erdélyi politika, a fejedelemség államisága mennyire Erdély társadalmától idegen akarat érvényesülése volt, azt legélesebben a Bocskay István végrendeletében kifejtett intés mutatja, mely — meglepő ellentét — Erdély külön

politikai hivatásáról beszél. Bocskay István intése a fejedelemség XVII. századi öncélú erdélyi politikájának irányvonala. Az intés Erdély különállását, a fejedelemség fontosságát hangsúlyozza, — de nem Erdélyért önmagáért, hanem az egyetemes magyarság megmaradásáért, Magyarországnak idegen, német elnyomástól való megszabadulásáért: „*valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetégnél, a németnél leszen és a magyar királyság is a németeken forog; mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javukra, oltalmukra leszen; ha pedig az Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kezéhez kelne, egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük, hogy ... azon korona alá, a régi mód szerint adják magukat*”.

Az erdélyi fejedelemség kényszerű önállósága tehát a török politika magyarellenessége, és a nyugati német politikának magyar szempontból való megbízhatatlansága hatásaként jött létre. Ezt az erdélyi történet kritikai vizsgálatából származó tanulságot jól szem előtt kell tartanunk, amikor feladatunk rendjén ez alkalommal az *erdélyi fejedelemséget alkotó társadalmi tényezőket* vesszük vizsgálat alá. Ismernünk kell a politikai történetnek előbb összefoglalt tanulságát, hogy helyes mértékkel tudjuk lemérni az erdélyi fejedelemséget alkotó, nem létrehozó, de lehetővé tevő társadalmi tényezők történeti jelentőségét.

E társadalmi tényezők Erdély nemzetei: a nemesek, székelyek és szászok autonóm közületei voltak. E három nemzet az, melynek a külső kényszerítő politikai erők hatására, főként védelmi szempontból megkötött uniója az erdélyi fejedelemség társadalmi alapépítménye.

Az Erdélyt alkotó nemzetek elsősorban társadalmi tényezők, amelyek nem faji, nyelvi, nemzeti különbségeik alapján szerveződtek külön testületekké, hanem a középkori magyar királyságból hozták magukkal külön birtoklási, jogi, igazságszolgáltatási különbségekből összetevődő rendiségüket. Erdély első rendje a *natio hungarica* tulajdonképpen a Közép-Erdély vidékein kialakult hét vármegye nemesi testületével, az *universitas nobilium*-mal azonos, melynek tagjai eredetükben annyira nem mind magyar fajúak, hogy például Hunyad megyében mintegy 60 román kenézségből nemességre emelkedett család tagja is van, Krassószőrénben pedig a török elleni XV. századi harcokban privilégiumot kapott 8 román kerület nemessége is ugyanennek a rendnek kiváltságait élvezte. Kétségtelen azonban, hogyha különböző eredetű családok is lehettek a vármegyei nemesség tagjai, az a maga egységében magyar volt. Hogy a több-kevesebb politikai és önkormányzati joggal bíró rend nemcsak az ország többi, hanem keleti erdélyi részein is magyar volt, ahhoz elsősorban az járult hozzá, hogy a középkori királyi ispánságok, a későbbi nemesi vármegyék alapjai elsősorban a Szamos és a Maros mentén, tehát az erdélyi magyarság első szállásföldjeinek területén a nemzetségbirtokok között, sokszor azokat átfogóan létesültek. Az első két erdélyi megye, mely már a XIII. század legelején megalakul, az ősi településterület megoszlása szerint: az északi, Szamos menti Szolnok megye és a déli, Maros menti Fejér megye. E két ősi megye tisztessége egy csomó területnek belőlük való kiválása után is nagyobb volt, mint a többieké. Az erdélyi vajda címében benne volt „Szolnok megye ispánja” cím, a Fejér megyei főispán pedig az erdélyi hadak vicegenerálisa volt. E két megyéből alakul ki a többi: Doboka, Kolozs, Torda, Küküllő és Hunyad; Szolnokból leválik Külső-Szolnok és Közép-Szolnok, s ezek területének egy része már csak a magyarországi részekkel együtt kapcsolódik újra Erdélyhez a fejedelmi korban.

E megyék kialakulása a XIV. században megy végbe. A területükön élő birtokos nemességet fogták össze egy testületté, melynek élén a király által kinevezett ispán és királybíró állott; ők végezték a vármegyei igazságszolgáltatás és közigazgatás dolgait. A hét erdélyi megye a vajda vagy az alvajda összehívására és elnöklete alatt már az Anjou korban tartott közös gyűléseket, generálisokat, többnyire Tordán. E hét megye nemesi társadalma alkotta az erdélyi fejedelemség tulajdonképpeni politikai támaszát. Közép-Erdély nemesei, különösképp a főurak — vagy ahogyan akkor nevezték — a „tanácsi renden” levők, találtak elsősorban alkalmat felemelkedésre az önálló politikai élet kereteiben, ők állottak legközelebb a többnyire Partiumbeli (Zaránd, Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Szatmár, Máramaros, Szabolcs, Ugocsa, Bereg), hatalmas családi vagyonú, erdélyi fejedelmekhez, és a Partiumbeli urakkal együtt leginkább ők tudták átlátni e kényszerűségből, külső nyomásra létrejött, de rendeltetészerű politikai formációt, az erdélyi fejedelemség szükségességét és követendő politikáját. Mindenesetre alkalmasabbak voltak erre, mint a partikuláris szemléletű székelység vagy az Erdélynek három vajdaságra bontását több alkalommal megpróbáló szászok. E politikai felelősség hordozása természetesen nemcsak egyeseknek s családoknak jelentett gondot, sokszor emelkedést, sokszor — a politikai változások folytán — hirtelen jött kivégzetést, hanem az egész testület éspedig annak nemes és nem nemes rétegeinek teherviselését is követelte. Az állami jövedelemmé lett tized, a hadiadó (a darabontok eltartására), a portai adó (subsídium) főképp a vármegyék kapuszám szerint adózó jobbágyságát terhelte — sokkal inkább, mint a csak véres áldozatok árán adózó székelységet vagy a jobb módú szászokat. A telekkatonaság kiállítása, adott esetben a nemességnek magának a felkelése a vármegyei nemesi rend sűrűn gyakorolt kötelessége volt az erdélyi állam fenntartása érdekében, sőt 1616 után az aerarium publicum felállításával Bethlen Gábor pénzbeli terhet is rótt a nemességre.

Hogy a fejedelemség — ténylegesen a magyar nemesség politikai erején és akaratán épült fel — a külső, részben kedvező, részben kényszerítő erők hatása alatt, azt mutatja az a körülmény, hogy a fejedelemség másfél évszázada alatt a vármegyéknek egyetemes megmozdulása, az államot egész épületében megrázó lázadása nincs. A *székelységről*, az önálló Erdély második alkotó társadalmi tényezőjéről ez nem mondható el. A székelység társadalmi helyzetét az határozza meg a fejedelmi kor küszöbén, hogy mint a keleti végek állandóan katonáskodó népe, nem ment át azon a fejlődésen, mely a magyar társadalom közép-erdélyi és Erdélyen kívüli részében a XIII. század végére már le is zárult. Ez a társadalmi folyamat abban állott, hogy megszüntette az ősi nemzetségek leszármazottainak közös birtoklását, a királyi ispánok, nemzetségfők nagy birtokokat szereztek, a várjobbágyokból, a nemzetségek egyes tagjaiból kialakult a birtokos armális nemesség, a későbbi vármegye alapja, — a nemzetségek szegényebb része, a várszolgák és a felszabadult rabszolgák rétege pedig a költözködési jogát is csak részben és bizonyos időkben birtokló, földhöz kötött jobbágyréteggé lett. A székelységben ez a folyamat csak későn indul meg s ha a XVI. század elején már köztük is három kialakult rendről; a primorok, lófők és szabadok rendjéről beszélhetünk, — a harmadik rend nagy részében, meg úgy személyében, mint birtokát illetően szabad. E szabadsága azonban nem zavartalan. Az erdélyi főurak, a székely főemberek részéről már a XV. század folyamán is sokszor érik súlyos jogfosztások, s ezek

a fejedelemség idején betetőződnek. Már a XV. század folyamán feltűnnek a „feketétűt székelyek”; akik, talán a hadszolgálat alól való menekülésért, talán nyomorúságuk okából, egy-egy főember alá adják magukat, földhöz kötött jobbágyokká lesznek. A székely törzsszervezetből kifejlődött székek vérségi leszármazási alapon való összetartozása megszűnik; a hadnagyság — később kapitányság — s a székbíróság sok esetben pénzért volt vásárolható s a szék esküdtjei is többnyire az első két rendből valók. Ezek az erőszaktételek megsokasodtak a XV. század végén, Báthory István vajda semmi ősi jogot nem tisztelő kormányzása idején, aki szabad székelyeket várszolgálatra kényszerített, székely birtokokat pedig familiárisainak adományozott. A székelység XVI. század eleji közállapotára rávilágítanak Verancsics Antal gyulafehérvári kanonok, a későbbi esztergomi érsek feljegyzései: „A székelyek a gyűléseken fegyveresen jelennek meg, a főbbek körben ülnek, a többiek őket körül állják; ha a gyűlés valamilyen szokatlan terhet ró rájuk, elviselik ugyan, de annak okozójára rárohannak, házárt szertehányják; ha pedig valaki ősi szabadságuk megrontására céloz, azt fegyverrel üzőbe veszik, s a gyűlés színén megölik.”

Ilyen társadalmi forrongásban, állandó izgatott légkörben él a székelység, amikor az önállóan berendezkedő erdélyi fejedelemség alkotó tényezője gyanánt új terheket kell vállalnia. A fejedelemség első idejének sok hadviselése főként a székelyek hadi erejét veszi igénybe. Az államháztartáshoz és török adóhoz a székelyeknek is hozzá kell járulniuk. A hajdani ökörsütés helyett fejadó vettetik ki a székelységekre is. Izabella királyné, hogy bosszúját kitöltse, az egykori ellenfeléhez, Fráter Györgyhez mindig hűséges székelyeken, kimondatja a rendekkel az 1557. évi fejérvári országgyűlésen, hogy ezután, miként a nemesség, úgy a székelység is hűtlenség esetén a jószágát veszítse el. Ez a törvény az egyik legősibb székely kiváltság megsemmisítése volt.

Az elkeseredett székelység 1562-ben Balassa Menyhért bujtogatására fegyvert fogott. A félkelők nagy része, valamint vezérek is közszékelyek voltak. Rettenő fenyegetésekkel, az unióra hivatkozva, maguk mellé próbálták venni a segesvári és a köhalmoszéki szászokat. János Zsigmond vezérei azonban megverték a lázadók egy részét, más része önként kiszolgáltatta vezéreit is és hazavonult. A megtorlás éppen olyan teljes volt, mint az 1514. évi parasztlázadás után. A vezetőkön kívül bűnhődött a nép, a maga teljes egészében. Az 1562. évi segesvári országgyűlés az 1557-es hűtlenségi artikulusnak szerzett érvényt, amikor a közszékelyek egész rétegét, mintegy 40 000 embert jobbágygá tett: „az főnépek az ő főiségekben, a lófejek az ő lófőségekben minden széken szabadon éljenek, úgy mint a nemesség az ő nemességekben; az ő földin lakókat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint a nemesség bírják az ő jobbágyokat, ők is jobbágyul bírják, kik a róvásnak idején több községgel együtt megrótassanak”.

E kegyetlen törvény Erdély belső életének a mérgezője lett, állandó alkalom az izgatásra és a lázadás szítására. A Székelyföldön épített várak nem tudták a társadalmi forrongást lecsillapítani. 1595-ben Báthory Zsigmond havasalföldi hadjáratában azért harcoltak oly vitézül, mert a fejedelem szabadságuk visszaadását ígérte meg s az 1595. év végi újabb lázadás, valamint a székelyeknek Mihály Vitézhez való csatlakozása azért következett be, mivel csalatkoztak ebben az ígértben. A székely kérdés végleges megoldását Bocskay István hozta meg, aki nemcsak visszaállította a közszékelység szabadságát, hanem elrendelte, hogy a nemesek

a szabadságban ne is háborgassák a székelyeket. A székelységnek e fejedelmi végzés által az erdélyi államba való békés és építő beletaglalódása megoldást nyert. Ezután a székelység adta a fejedelemség legkiválóbb haderejét. A XVII. század első felének állandó hadseregében a székelység körében toborzott kék és veres darabontok képezték a fejedelmi haderő mindenkori alapját. A megváltozott fejedelmi politika, mely nem erőszakkal, hanem az ősi jogok tiszteletben tartása alapján igyekezett a székelységet, mint erős társadalmi alkotóerőt építeni be az erdélyi állam tényezői közé, haszonnal járt a fejedelemségre és a székelységre nézve is. A székelység jövődjének fejlődésére döntő volt, mivel megerősödött autonómiája és zárt népközösségi szervezete.

A harmadik náció, a *szászok* hasonlóképpen mint zárt társadalmi egység illeszkedik be az erdélyi fejedelemség politikai egységébe. A fejedelemség kialakulásakor a szászok közjogi és közigazgatási egysége már kialakult. Az Andreanum kiváltságait, melyek eredetileg csak a Szeben vezetése alatt álló hét széknek szóltak, már Mátyás király kiterjesztette az egész szászországra. Így a kiváltság sáncai között helyezkedett el a meggyesi és nagyselyki Kétszék, Brassó és Beszterce vidéke is. 1583-ban alkották meg a szászok autonóm jogait, a kialakult önkormányzatot kodifikáló törvénykönyvet, melyet Báthory István lengyel király erdélyi fejedelmi hatáskörében, még abban az évben szentesített. A törvénykönyv szerint az „Universitas Saxonum” mint egyetlen nemzeti szervezet egyesítette és képviselte Erdély 60.000 főnyi szászosságát. Az universitas élén a szebeni polgármester és a királybíró, a szász comes állott. A szebeni polgármester elnökölt az universitas évenként előbb egyszer, majd kétszer összehívott szász nemzetgyűlésén, nála állott a szász nemzeti pecsét és a nemzeti levéltár kulcsa. A királybíró, a szász comes az egyetlen olyan előjárója a szászoknak, akinek megválasztása fejedelmi megerősítésre szorult, ennek ellenében állásánál fogva hivatalból tagja a fejedelmi tanácsnak. A szász comes feladata az egyházak, iskolák ellenőrzése, fenntartása, a székek munkájának ellenőrzése, irányítása és megvédelmezése. A szászok szervezetében és életében ez időszak alatt a városok jutnak vezető szerephez, mintegy maguk alá rendelve a vidéket, melynek székei számára a városi bírói hatóság felbontási fórumként szerepel. A városok életét a céhek szabályozott munka- és társadalmi rendje szabta meg. A városi polgárságot vagy a céhben való tagságot más mint szász nem kaphatta meg. Nemesség vagy főnemesség nem alakulhatott ki szász földön, mivel a szászok — hogy immunitásukat ne hagyják saját véreik semmisíteni — nem engedte, hogy szász ember nemeslevelet vagy éppen házára, földjére nemesítő exemciót elfogadjon. A vezetés így nem is túl nagyszámú, 100—200 családot számláló pátricius réteg kezébe ment át. S bár a város élén álló Stadtrichter-t évenként választották, volt olyan városbíró, aki 10—12-szer is viselte ezt a tisztséget.

A szászok a fejedelemség életében nem mint politikai vezető tényező, nem is mint katonát szolgáltató közösség bírt jelentőséggel, hanem mint az ország pontos és bő adófizetője. A szászok egy összegben fizette a rá kirótt taxát, nehéz időkben pedig mint hitelező is fontos kiegészítő szolgálatot tett. A másik jelentősége az volt, hogy kerített városai voltak, ahová veszedelem esetén a fejedelem és a főrendek behívódhattak a török-tatár, vallon, hajdu seregek elvonulásáig. A szászok megháborítása is ezért történt. A városaikra féltékeny és azok zárt népi egységében meghúzódó szászok véglegesen letelepedni senkit sem engedtek maguk

között, a rendeknek falaikon belül házat építeniök nem volt szabad. E féltékenység összetűzésekre adott alkalmat s egy ilyen összeütközésből következett be Szebenek Báthory Gábor által való megrohanása és megsarcolása, — melyet a szász történetírás mai napig is úgy tárgyal, mint egyik legnagyobb nemzeti gyászát. A sérelem miatt elkeseredett szászokat Bethlen Gábor térítette vissza a fejedelemség iránti hűségükre — egyfelől azzal, hogy Erdély felosztására irányuló tervüket a portán megghiúsította, másfelől politikai, bölcs bánásmódjával. Az Approbatae Constitutiones ezután véglegesen intézkedett a szász városokban való lakhatás felől, megengedve, hogy nem szászok is lakhassanak ott, természetesen kikötve, hogy *ezáltal polgárjogot még nem nyernek*.

A magyar, a székely és a szász, Erdély három államalkotó társadalmi tényezője. Mielőtt azonban rátérnénk e három társadalmi tényező egységére, az erdélyi fejedelemség belső alapját képező *unio trium nationum*ra, felelnünk kell egy, a ma élő erdélyi ember lelkében felmerülő kérdésre; *hol voltak a románok Erdély államalkotó nemzetei között?* Benne foglaltattak-e valamelyik másik területi rendiségében vagy pedig az államalkotó rendeken kívül, a földhöz kötött jobbágy életformájában élt-e egész nemzetük? Saguna püspök, a XIX. századi erdélyi román-ság nagy vezére az erdélyi három unitált nemzetet és a négy recipiált vallást együttesen a hét főbűnnek nevezte, — jelezve ezáltal, hogy történeti felfogása szerint a román nemzet és a görögkeleti vallás is helyet kellett volna, hogy foglaljon a privilégizált testületekben. A választ e vádra a XVI — XVII. századbeli erdélyi románság életviszonyainak az átnézete adja meg. Román és magyar kútfők szerint a korabeli románság szociális állapotáról a következő képet nyerjük: az országban szerteszét élő románság legnagyobb része jobbágy, mégpedig helyhez nem kötött, *nomád, pásztorkodó* jobbágy, aki földesurának, választott előljárójának vagy a környék várispánjának kezéhez fizeti le a fiscusnak járó adót. Ez az adó nem tized, nem kilenced, nem a bizonyos rovatai, — hanem az állatokból, juhokból járó ötvened, a „*quingagesima ovium*”. Ennek behajtási módját az 1548. évi tordai országgyűlés szabályozta, alapegységül a 25 juh után fizetendő egy juhot és egy bárányt állapítva meg. Ahogyan növekedtek az önálló erdélyi állam szükségletei, olyan mértékben szaporodott a nomád jobbágyság anyagi terhe is s így az 1578. évi kolozsvári országgyűlés már elrendeli, hogy azok, akiknek ötvennél több juhuk van a quingagesimón kívül, az országos róvást is hordozzák.

Sokkal súlyosabb adóterheket viseltek *azok a románok, akik beköltöztek egy-egy faluba*, „*keresztyén*” földet és telket foglalva el. Ez új telepések rendszerint megpróbálják a letelepedett élet magasabb szintjét s kényelmét megszerezni, úgy, hogy ugyanakkor az ötvenedfizetés boldog állapotában is megmaradjanak. Aminek azonban mind a földesurak, mind maguk a fejedelmek is több ízben érélyes rendelkezésekkel véget vetnek, — hiszen az ilyen próbálkozások az ő veszteségüket jelentették.

A jobbágy román nép között éltek a kenézek, a vajdák s a papok, akiknek életszínvonala nem sokban tért el magától a jobbágylakosságtól, de azért mégis megkülönböztetett jogállásuk volt. Mind az említett 1548-as, mind az 1578-as kolozsvári végzés külön emlékezik meg *a kenézekről és a papokról*, felmentve őket úgy az ötvened, mint a róvatal fizetése alól. Ellenben más végzések gondoskodnak arról, hogy az ilyen kiváltságosok ne nagyon sokasodjanak el, s hogy egy faluban csak egy kenéz (mintegy falusbíró) s legfeljebb két pap legyen. A vajdákat főképp

a Kővár várához kapcsolt, katonai szolgálattal tartozó *várjobbágyság*, *puskás gornyik* falvakban találjuk, egy-egy vajda gondnokságára 4—8 falu lévén bízva. A vajdák és a kenézek kisebb ügyekben ítélkeztek is fajtestvéreik felett. Külön kell megemlékeznünk a fogarasi *bojárokról*, akiknek kiváltságai azokból az időkben származnak, amikor e terület Havaselvéhez tartozott. A XVI. századra e bojári kiváltságok nagyon megnyírbálódtak, — várjobbágyi szolgáltatásokat kellett teljesíteniük, sőt az 1561. évi kolozsvári diéta őket is kötelezi a *contributio* megfizetésére. Ismét más volt azoknak a román telepeseeknek a helyzete, akik a szász városok: Brassó, Szeben, Beszterce külvárosaiban, közeli falvakban laktak, s mint küldöncök, szekeresek, tolmácsok, kémek, később mint kereskedők bekapcsolódtak a városok életébe.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a jobbágy és félszabad rétegeken kívül sok teljes jogú nemes ember volt a románok között. Karánsebes, Lugos környékének, ama bizonyos privilégizált 8 bánsági kerületnek a nemessége szinte teljes egészében román. E bánsági román nemesség kialakulása, V. Lászlótól nyert privilégium-levelük (1457) a török elleni harcokkal áll összefüggésben. De ugyanígy harci erények révén sűrűn kaptak nemességet más végvárak körül vitézkedő román jobbágyok is. Úgyhogy Fogarasban is, Hunyadban is, Zarándban is, de különösképpen Kővár vidékén nagyszámú román nemességet találunk. A nemességből egyes román urak, ha személyi arravalóságuk megvolt, könnyen emelkedhettek az ország vezetői közé is, — elég, ha csak a Szapolyai Jánossal dacoló Majlád Istvánra, vagy a magyar ellenreformáció megindítójára, Oláh Miklósról gondolunk.

Az erdélyi románság e korbéli pontos számáról nincsenek feljegyzéseink. Verancsics Antal szerint a románság számlál annyi tagot, mint a három nemzet együttvéve. Vasile Lupu moldvai vajda 1643-ban a nagyvezérhez írt levelében azt írja, hogy a románság Erdély lakosságának 1/3-át teszi ki. A század végén Erdélybe jövő jezsuiták feljegyzései alapján Jancsó Benedek azt mondja, hogy a leopoldi diploma korában, tehát az 1658—62. közötti nagy erdélyi pusztulás és román bevándorlás után, Erdély lakossága a magyarországi részek nélkül mintegy 500.000 lelket tett ki s ennek a fele volt román.

Erdély románsága tehát e korban számbelileg az országnak jelentős tényezője volt, azonban e korszakban, mely nemcsak Erdélyben, hanem Európában mindennütt a rendiség kora, államalkotó tényezőnek csak a föld és jogok birtokosai, ahogyan a korabeli erdélyi meghatározás mondotta: a tanácsi rend, a vitézlő rend és a polgári rend tekintettek. A román jobbágyságból, láttuk, éppúgy kerültek fel egyesek a vitézlő és a tanácsi rendbe, mint a magyar jobbágyok közül, — ezek azonban többnyire megtagadták jobbágyvéreikkel való sorsazonosságukat. Amiképpen — nem megbélyegzés ez, hanem a kor jele — megtagadta az Erdélyt meghódító Mihály Vitéz is.

Erdély fejedelmeit pedig, kik ez egész százötven év történelmének a tulajdonképpeni nagy összefogó, államirányító és építő erői, vád román jobbágyaikkal szembeni mulasztás miatt nem terheli. Román gornyiknak éppen úgy adtak armálist, mint székely darabontnak. Az egész román nemzet nevelésére, művelésére, nemzetté és társadalmi tényezővé való formálására kulturális és szociális téren rengeteget tettek. Hogy ne kelljen az annyiszor idézett román nyelvű egyházi irodalom példáját felhozni, hivatkozhatunk arra, hogy Báthory István, az ellenreformáció nagy bajnoka volt az, aki az első, államilag elismert görögkeleti püspökséget fel-

állította Erdély területén. Báthory Gábor az összes román papoknak szabad költözködést engedélyezett és felmentette őket a jobbágy-szolgalmányok alól. Bethlen Gábor, az ortodoxus református odáig ment a román egyház iránti megbecsülésében, hogy két görögkeleti kalugyernak birtokot adományozott. Rákóczi Györgytől egész sereg román papoknak kiadott nemesítő oklevél maradt ránk, a felesége, Lorántffy Zsuzsanna pedig Fogarason román iskolát állított fel. Ha egyházi szempontból lehet is sejteni, hogy ez intézkedések mögött reformálási szándék rejtőzött, művelődési és társadalmi szempontból kétségtelenül nagy jelentőségű tények voltak, megvalósulásai a román népelem nemzeté emelése fejedelmi programjának.

Visszatérve a *tres nationes*hez, fel kell vetnünk a kérdést: e három nemzet, melyek mindegyike középkori rendi kiváltságaiban élt, azokat őrizte és fejlesztette tovább, hogyan alkotott egységet, hogyan alakult ki belőlük az erdélyi fejedelemség, az *unio trium nationum*?

Láttuk, hogy az erdélyi államalakulás nem egy belső társadalmi fejlődésnek politikai keretben való elhelyezkedése, hanem egy külső politikai kényszerképpen előállott helyzet, melyben három külön fejlődött rendi társadalom kényszerült az egység megteremtésére. Ennek az új egységnek, az erdélyi fejedelemségnek a közösen való kialakítására ösztönözte őket az a körülmény, hogy eddigi történelmük folyamán is közösen tartoztak bele a történelmi Magyarország államkeretébe. Új politikai keretükben is a magyar királyság közvetett tagjának vallják magukat.

Ezzel azonban még nem feleltünk a *hogyan* kérdésére? Hogyan függték össze ezek a társadalmi egységek ebben a politikai keretben? Mi volt az összetartó erő, ami a fejedelemséget minden összetettsége dacára is állammá és erővé tette?

Semmi esetre sem az a ködös erdélyi lélek és bizonytalanul közös erdélyi szellemiség, amelyről már a humanista Verancsics Antal, a transzilvánisták első őse elejt néhány megjegyzést. A mohácsi vész után néhány évvel tett feljegyzéseiben megemlíti, hogy a három nemzet, bármennyire is különböznek egymástól, bámulatra méltó, hogy milyen rokonszenvvel vannak egymás iránt, ha versengenek is egymással, az csak olyan, mint a testvérek közötti versengés. A rokonszenv és a testvéri viszony bizony elég gyenge kötelék lett volna összetartani Erdély nemzeteit. A rokonszenv alapján a székelyek egy forint adót nem fizettek volna, a szászok soha meg nem nyitják kapuikat a menekülők előtt, a magyar katonák és urak pedig nem harcoltak és nem fáradtak volna.

A rokonszenvnél és a testvéri érzésnél hatalmasabb összetartó erő volt az a felismerés, hogy a keletről kizsákmányoló török és a nyugatról romlásba döntő német politikai veszedelem között az erdélyi fejedelemség kisebb egysége védelmi keret lehet mindhárom náció számára. Ezért épült fel az erdélyi fejedelemség a huszita jobbáglázadás idején, 1437-ben megkötött és 1459-ben a török ellen megújított kápolnai unió, mivel ez az unió is hasonlóképpen védelmi szükségéből létrejött egység volt.

E védelmi jellegű unió a fejedelemségben két ponton épül tovább és teszi lehetővé a ráépülő állami kormányzást. Az egyik az 1545. évi tordai diéta határozata, amely a három nemzetnek a teherviselésben való egyenlőségét mondja ki. Az Erdélyben való élet közösségi voltáról, reális életérdekeken felépülő nagyobb egységről hitvallást tevő gyönyörű határozat így hangzik: „*Mivelhogymindnyájunknak egy a hazája s ez a haza mindnyájunktól ugyanazt a szeretetet kívánja, szükséges tehát, hogy mindenki egyforma szorgalommal és jóakarattal szolgálja a haza ügyét,*

senki ne húzza ki magát a haza fenntartására szolgáló pénzbeli és vérbeli áldozatok alól s ezért a haza terheit, az ország régi szokása és alkotmánya szerint, mind a három nemzet egyenlően viseli, mivelhogy az ország megmaradásából származó hasznokat is egyenlően élvezik” E gyönyörű nyilatkozat természetesen rengeteg szét-húzást és a terhek *arányos viselésének* a megtagadását takarta, — ezért volt szükség arra, hogy 12 év múltán a fehérvári országgyűlés újabb határozatban szabályozza a három nemzetnek a fejedelemségben való együttműködését, kimondván: „*a harmadik nemzet mindenkor köteles a másik két nemzet elhatározását elfogadni és követni.*” E többségi elv alapján működött az erdélyi diéta, melyen a szavazás kuriálisan történt, mindenik nemzet egy szavazatot képviselvén. Hasonlóképpen egyformán voltak képviselve a fejedelem tanácsában, ahová a fejedelem mindhárom nemzet közül 4—4 tagot volt köteles választani.

Hozzátehetjük azonban azt is, hogy a fejedelemség nem a nehézkes, az egyenlőséget állandóan védelmező, a privilégiumokat féltékenyen őrző nációk uniója, az azt kimondó törvények által állott fenn. E törvények, a diéta arra voltak alkalmasok, hogy előzetesen vagy utólagosan szankcionálják azoknak a nagy politikai tehetségeknek, kiváló erdélyi fejedelmeknek: Báthory Istvánnak, Bocskay Istvánnak, Bethlen Gábornak, Rákóczi Györgynek a kormányzását, akiknek személyes hatalma, családi vagyona, magánkatonasága, politikai művészete időről-időre össze tudta fogni Erdély széthúzó belső társadalmi erőtenyezőit és távol tudta tartani a kívülről ráleselkedő veszedelmeket. Ha Erdély fejedelemségi történetében feltétlenül bizonyos szellem alkotó erejének a megvalósulását akarjuk látni, ha a történeti tények igaz ismerete mellett keressük az erdélyi szellemet, akkor bátran vallhatjuk: ez a szellem a nagy erőpróbákra kész, a múlt hatalmas nehézségeit áthidaló, néhány nagy emberben megtestesült magyar politikai génusz volt.

JUHÁSZ ISTVÁN